

دانشگاه تهران

۲۲۱۸۵ - ۱۵۷۷۷۹

دانشگاه سیستان و بلوچستان
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته الهیات و معارف اسلامی گرایش فقه و مبانی
حقوق اسلامی

عنوان:

جایگاه زندان در فقه شیعه و قوانین موضوعه ایران

استاد (اساتید) راهنما:

دکتر نادر مختاری افراکتی

استاد مشاور:

دکتر امیر حمزه سالارزائی

۱۳۸۸/۹/۱۸

کتابخانه دانشگاه سیستان و بلوچستان
گنجینه مدرک

تحقیق و نگارش:

خدیجه افشین

(این پایان نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره مند شده است)

مهر ۱۳۸۸

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان جایگاه زندان در فقه شیعه و قوانین موضوعه ایران قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی توسط دانشجو خدیجه افشین تحت راهنمایی استاد پایان نامه دکتر نادر مختاری افراکتی تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

خدیجه افشین

این پایان نامه ... واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ ... توسط هیئت داوران بررسی و درجه ... به آن تعلق گرفت.

نام و نام خانوادگی	امضاء	تاریخ
دکتر نادر مختاری افراکتی		۱۸، ۷، ۱۵

استاد راهنما:

استاد راهنما:

استاد مشاور:

دکتر امیر حمزه سالارزایی		۱۸، ۷، ۱۵
دکتر عابدین مومن		۱۸، ۷، ۱۵

داور ۱:

داور ۲:

دکتر مهدی بیات مختاری		۱۸، ۷، ۱۵
دکتر علیرضا حیدری نسب		۱۸، ۷، ۱۵

نماینده تحصیلات تکمیلی:

دانشگاه سیستان و بلوچستان

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب خدیجه افشین تأیید می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان‌نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: خدیجه افشین

امضاء

تقدیم به

پیشگاه حضرت مهدی (عج) دادگستر عرصه ی گیتی

به پدر بزرگوارم و مادر مهربانم

آنانکه وجودم برایشان همیشه رنج بود و وجودشان برایم همه مهر ، توانشان رفت تا به توانایی برسم و مویشان سپید گشت تا رویم سپید بماند .

آنانکه راستی قامتم در شکستگی قامتشان تجلی یافت .

به برادرانم

که رضایتشان برایم از تحصیل علم و دانش بالاتر است .

سپاسگزاری

نگارنده بر خود لازم می داند که از زحمات بی دریغ، تلاش های بی وقفه و راهنمایی های ارزشمند اساتید گرامی در راستای انجام این پروژه در طول یکسال گذشته تشکر و قدردانی نماید.

جناب آقای دکتر نادر مختاری افراکتی استاد راهنمای محترم پایان نامه که با نظراتشان مرا در تدوین کار پژوهشی راهنمایی فرمودند.

از جناب آقای دکتر امیر حمزه سالارزائی استاد مشاور بزرگوار که با نکته سنجی ریز بینانه اینجانب را یاری دادند.

و همچنین از اساتیدی که از محضرشان کسب فیض کردیم و ثمرات امروز را مدیون تلاش این بزرگواران می باشم.

چکیده

بررسی تطبیقی جایگاه زندان از منظر فقه و حقوق از مباحث مهمه و دارای ابهامات قابل توجه در میان فقها و حقوقدانان و محاکم قضایی است. از اینرو تحقیق حاضر با استفاده از روش کتابخانه ای، رویه های قضایی، بخشنامه و آیین نامه ها قانون انجام یافته است. یافته های تحقیق نشان می دهد در سیاست کیفری اسلام که به عنوان بخشی از فقه تجلی می کند، زندان یک مجازات استثناء محسوب شده و در موارد معدود اعمال می گردیده در حالیکه در قوانین موضوعه ایران تأکید بر مجازات زندان و حبس به عنوان یک محور اساسی در قوانین مطرح می باشد.

لذا اجرای مجازات زندان به عنوان آخرین راهکار جزایی با توجه به نوع جرم و شخصیت محکوم به زندان ضروری بوده و لزوم تبیین روشهای اصلاحی - تربیتی، تقنین مجازات های جایگزین زندان و اعمال آنها در سیاست های قضایی را ایجاب می نماید.

کلید واژه ها: زندان، فقه شیعه، قوانین موضوعه، مجازات های جایگزین زندان.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: جایگاه زندان در جرایم و مجازاتها
۲	مبحث اول: کاربرد زندان در اعمال مغایر نظم اجتماعی (جرایم)
۲	گفتار اول: تعریف لغوی و اصطلاحی جرم
۶	گفتار دوم: طبقه بندی جرایم
۷	مبحث دوم: واکنش در قبال پدیده ی مجرمانه (مجازاتها)
۷	گفتار اول: تعریف لغوی و اصطلاحی مجازات
۸	گفتار دوم: طبقه بندی مجازاتها
۱۵	گفتار سوم: خصایص مجازاتها
۱۷	گفتار چهارم: تاریخچه تحول مجازاتها و فلسفه مجازات در حقوق کیفری اسلام
۱۷	الف) تاریخچه تحول مجازاتها
۱۹	ب) و فلسفه مجازات در حقوق کیفری اسلام
۲۲	گفتار پنجم: اهداف مجازات
	فصل دوم: تعریف، اهداف و تقسیم بندی زندان در حقوق اسلامی و حقوق موضوعه
۲۸	مبحث اول: تعریف و قلمرو محتوایی زندان و حبس
۲۸	گفتار اول: معنای لغوی زندان (سجن)
۲۸	گفتار دوم: معنای فقهی زندان (حبس)
۲۹	گفتار سوم: معنای حقوقی زندان

۳۰	گفتار چهارم: اقسام ماهیت های حبس
۳۲	گفتار پنجم: وجوه اشتراک و افتراق زندان و حبس
۳۵	مبحث دوم: اهداف زندان
۳۸	مبحث سوم: تقسیم بندی زندان
	فصل سوم: بررسی سوابق فقهی و حقوقی زندان
۵۳	مبحث اول: فقه شیعه
	گفتار اول: سابقه تاریخی زندان،
۵۳	الف) در صدر اسلام
۵۶	ب) در زمان خلفای اموی
۵۶	ج) در زمان خلفای عباسی
	گفتار دوم: جایگاه زندان در فقه شیعه
۵۷	الف) جایگاه زندان از دیدگاه قرآن
۶۶	ب) جایگاه زندان از دیدگاه سنت
۶۶	ج) جایگاه زندان از دیدگاه اجماع
۶۷	د) جایگاه زندان از دیدگاه عقل
۶۷	مبحث دوم: قوانین موضوعه
۶۷	گفتار اول: جایگاه زندان در حقوق اسلام
۷۰	گفتار دوم: جایگاه زندان در حقوق ایران
۷۲	الف) جایگاه زندان پیش از مشروطه
۷۳	ب) جایگاه زندان از مشروطه تا انقلاب ۱۳۵۷
۷۳	۱- جایگاه زندان در قانون ۱۳۰۴
۷۵	۲- جایگاه زندان در قانون ۱۳۵۲
۷۷	ج) جایگاه زندان از ۱۳۵۷ تا کنون
۷۷	۱- جایگاه زندان در قانون ۱۳۶۱

۷۸	۲- جایگاه زندان در قانون ۱۳۶۲
۷۹	۳- جایگاه زندان در قانون ۱۳۷۰
۷۹	۴- جایگاه زندان در قانون ۱۳۷۵ تا کنون
۸۰	گفتار سوم: جایگاه زندان در حقوق خارجی
۸۰	الف) یونان
۸۲	ب) روم
۸۴	ج) انگلستان
۸۵	گفتار چهارم: جایگاه زندان در مکاتب کیفری
۸۶	الف) مکتب عدالت مطلق
۸۷	ب) مکتب کلاسیک
۸۸	ج) مکتب تحقیقی
۹۰	د) مکتب دفاع اجتماعی نوین
فصل چهارم: بررسی پیامدهای زندان و مجازات های جایگزین آن	
۹۴	مبحث اول: پیامدهای زندان بر محبوس و جامعه
۱۱۴	مبحث دوم: مجازات های جایگزین های زندان
۱۱۷	۱- بازداشت های آخر هفته
۱۱۷	۲- جزای نقدی
۱۱۸	۳- جزای نقدی روزانه
۱۲۰	۴- خدمات عمومی
۱۲۲	۵- حبس خانگی یا مراقبت الکترونیک
۱۲۵	۶- پروبیشن یا تعلیق مراقبتی
۱۲۷	۷- آزادی مشروط مجرم
۱۳۲	مبحث سوم: آزمون فرضیه ها و پیشنهادات
۱۳۶	منابع و مآخذ

(ط)

فهرست جدول

صفحه

عنوان

۹۹

جدول ۱) آمار زندانیان طی سالهای ۱۳۸۱ الی ۱۳۵۸

(۵)

فهرست شکل

صفحه

عنوان

۱۱۱

شکل (۱) آسیب شناسی زندان

(ک)

فهرست علایم

نشانه	علامت
قانون مجازات اسلامی	(ق.م.ا)
قانون مجازات عمومی	(ق.م.ع)

ادبیات تحقیق

۱. تعریف مسئله

در قرآن کریم، لفظ حبس مترادف با الفاظ حصر، سجن، امساک می باشد. از نظر لغوی حبس به معنای، مانع شدن، آمده است. (القاموس المحيط، ۴۸۳ و نهاییه، ج ۱، ۳۳۶)

همچنین این کلمه ضد آزاد گذاشتن یعنی محدود کردن نیز می باشد. (لسان العرب، ج ۲، ۴۳۹ و معجم الصحاح، ۲۰۶ و مجمع البحرين، ج ۱، ۴۴۶)

بر اساس پژوهش انجام شده قانونگذار عرفی (علم حقوق) تعریف اصطلاحی (خاص) از آن ارایه نداده است. از دیگر واژه هایی که حاوی معنای ممنوعیت هستند، لفظ زندان است، زندان به معنای مصدری یعنی ممانعت کردن و جلوگیری می باشد. (المفردات، ۲۲۵ و الکشاف، ۲۵۶) از نظر حقوقی، زندان محل نگهداری محکومانی است که حکم قطعی شده است. (قانون زندان، ۲۷)

زندان و حبس در قوانین موضوعه و عرف عامیانه به یک معنا و مفهوم بکار می روند، بطوریکه هر یک به جای دیگری استفاده می گردد.

اما اصطلاح زندان و حبس در معنای فقهی و ریشه های تاریخی (پیدایش) با هم متفاوتند.

زندان در فقه اسلامی اعم از آیات قرآن، روایات، اجماع و عقل در صورتی که در معنای حبس بکار رود، دارای مشروعیت است، همچنین از دیدگاه عقل این جایگاه مورد تأیید بوده است.

در نگرش فقهی برخی از فقها همچون علامه در کتاب ارزشمندش «تحریر الاحکام» و شیخ طوسی در کتاب قیم «المبسوط» حبس را جزء تعزیرات قلمداد کرده اند.

از بعد حقوقی این مجازات بر طبق ماده ۱۷ قانون مجازات اسلامی از مصادیق مجازاتهای بازدارنده محسوب می شود.

سئوالهای عمده تحقیق عبارتند از:

۱- آیا زندان در فقه شیعه مشروعیت دارد یا خیر؟

۲- تأثیر بازدارندگی زندان از جرم به چه میزان است؟

۳- کاربرد زندان در قوانین موضوعه ایران چگونه است؟

۴- آثار زندان با فرد و جامعه چیست؟

۲. اهمیت ضرورت موضوع

ضرورت انجام تحقیق تأمین مصالح متهمان و مجرمان همچنین در راستای آشکار کردن برخی رویکردهای اقتصادی و انسانی و آثار مفید و مضر زندان از ابعاد مختلف از جمله اجتماعی و شخصیتی است.

اهمیت این بحث جایگاه ویژه ای برای فقها و پژوهشگران و دستگاه قضایی برای قانونمند کردن مفهوم زندان و اجرای مقررات آن فراهم می شود. اجرای درست احکام منوط به شناخت موضوعات حکم زندان است، موضوعاتی که مشمول حکم باشند یعنی قانونی تدوین کنیم که جامع و مانع موضوع زندان باشد، به عبارت دیگر قلمرو ماهیت حقوق زندانی را به گونه‌ای ترسیم کنیم که وجودی ناهمگون داخل در ماهیت آن نگردد و مصادیق دیگری از آن خارج نباشد.

۳. انگیزه انتخاب موضوع

زندان در مسائل فقه جزایی جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده و بی‌مهابا نمی‌توان آن را حذف کرد به دلیل روایی و جنبه تربیتی - باز پروری - تأدیبی آن بلکه باید کیفیت زندان‌ها را بالا برد.

از دیگر سو با مشاهده و کنکاش در کتب قوانین و مقررات موضوعه، به جرایم بسیاری برخورد نموده که کیفر آنها را، مجازات حبس تشکیل می‌داد و در جستجوی این بودم که آیا زندان می‌تواند نیروی باز دارنده‌ی مجرمان از ارتکاب مجدد جرم باشد؟

لذا با توجه به مطالب به عرض رسیده بر آن شدیم تا پایان نامه خود را بدین موضوع معطوف داریم.

۴. روش تحقیق

در جهت استفاده تطبیقی از مسائل مشترک دو محیط فقه و حقوق به صورت ترکیبی یعنی با استفاده از علوم مختلف به عنوان ابزاری به منظور وصول به نتیجه ای مطلوب استفاده خواهد شد.

همچنین روش تحقیق با استفاده از روش کتابخانه‌ای، مراجعه به روبه قضایی، بخشنامه و آیین نامه و..... صورت می پذیرد.

۵. مشکلات تحقیق

- ۱- عدم تعریف قلمرو و ماهیت زندان به صورت جامع و مانع در حقوق.
- ۲- نبودن امکانات تحقیقاتی مثل کتابخانه جامع و قفسه باز در دانشگاهها و کتابخانه تخصصی موجود در استان.

۶. پیشینه تحقیق

پیشینه بحث زندان را می توان در نصوص قرآنی و روایاتی که در این باب آمده جستجو کرد. برای نمونه آیات قرآنی، آیهی ۳۳ سورهی مبارکه مائده دلیلی بر این مدعاست، همچنین در خلال مباحث جایگاه زندان در قرآن آیات دیگری نیز مطرح شده است.

البته لازم به ذکر است که بحث زندان تحت عنوان حبس عنوان گردیده است و منظور از زندان به معنای امروزی نمی باشد.

همچنین این موضوع را می توان در کتب فقهی به عنوان ادله روایی مشاهده کرد. از جمله در کتاب "تهذیب الاحکام"، شیخ طوسی در جلد ششم باب کفالت صفحه ۲۰۹ سخن به میان آمده است. و نیز در کتاب "من لا یحضره الفقیه"، شیخ صدوق، جلد سوم، باب دین در این باره توضیحاتی داده شده است. در کتب حقوقی مانند "ترمینولوژی حقوق" تألیف محمد جعفر جعفری لنگرودی در جلدهای دوم و سوم و "حقوق زندانیان و علم زندانها از تاج الزمان دانش" بیشتر مطالب این کتاب به بحث زندان پرداخته شده است.

۷. هدف ها

هدف از مجازات تاوان یک عمل ضد اجتماعی ارتکاب یافته است که تحمل این تاوان همزمان دارای یک هدف اخلاقی و یک هدف فایده گرا است.

۱- میزان تاثیر پذیری روانشناختی خانواده مجرم محبوس

۲- پاسخگویی به چالش کاهش جمعیت کیفری یا زندان زدایی

۳- بررسی برخی آثار مثبت و منفی زندان در بعد اجتماعی و اقتصادی

۸. فرضیه ها

۱- زندان از مصادیق تعزیرات محسوب میشود و آیات قرآن کریم، سیره معصومان علیهم السلام، عقل و اجماع نیز مشروعیت آن را اثبات می نماید.

۲- زندان در تمام موارد نمی تواند نیروی بازدارنده باشد زیرا برخی از مجرمان به فاصله کوتاهی با ارتکاب مجدد جرم دوباره به زندان باز می گردند.

۳- زندان از یک سو، یکی از سهل الوصول ترین راههای مجازات به هنگام ارتکاب جرم است و از سوی دیگر یکی از طرق اصلاحی (تأمینی - تربیتی) است که در کنار آثار مثبت آثار منفی زیادی نیز دارا می باشد.

۴- زندان فرد را از اینکه بتواند یک نیروی خلاق و مبتکر باشد به یک شخصی مبدل می کند که نقش تولیدی و اقتصادی و مهمتر از همه قابلیتها و استعدادهای او سرکوب شده و راکد بماند و خانواده اش را بسوی اضمحلال و فرو پاشی سوق می دهد.

۵- در بعضی اشخاص تأثیر مثبت حبس برای شخص جامعه، بیشتر از آزاد بودن او است و این امر جزء با تشخیص دادرس عالم و آگاه به شخصیت مجرم، میسر نمی شود.

تقسیم بندی مطالب پایان نامه:

مباحث آن در چهار فصل کلی تنظیم شده است؛

فصل اول، پیرامون تعاریف لغوی و اصطلاحی جرم و مجازات، تقسیم بندی هریک، تاریخچه و فلسفه مجازات در حقوق اسلام و در نهایت به اهداف مجازات می پردازد.

فصل دوم، اختصاص به تعریف، اهداف و تقسیم بندی زندان در حقوق اسلامی و حقوق موضوعه دارد.

در فصل سوم، سوابق فقهی و حقوقی زندان مورد بررسی قرار می گیرد. در همین فصل سابقه تاریخی زندان در ادوار مختلف اسلامی شامل صدر اسلام، خلفای اموی و خلفای عباسی مورد پژوهش قرار گرفته است. در قسمت قوانین موضوعه، علاوه بر جایگاه زندان در فقه شیعه چشم اندازی به جایگاه زندان در حقوق خارجی یونان، روم و انگلستان داشته و بطور اختصاری به آراء مکاتب کیفری اروپایی (مکتب عدالت مطلق، کلاسیک، تحقیقی و دفاع اجتماعی) نسبت به این مجازات می پردازد.

فصل چهارم و پایانی تحقیق به بررسی پیامدهای زندان بر محبوس و جامعه و مجازاتهای جایگزین زندان و مزایای آنها پرداخته است.

فصل اول:

جایگاه زندان در میان جرایم و مجازاتها